

УЧАСТЬ УНДО В ОРГАНІЗАЦІЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО КОНГРЕСУ

У статті на основі архівних матеріалів і тогочасної преси зроблена спроба висвітлити місце і роль Українського національно-демократичного об'єднання у підготовці та організації Всеукраїнського національного конгресу

Провідною політичною силою у боротьбі за національне і державно-політичне відродження Західної України міжвоєнного періоду була націонал-демократія. Об'єднавшись у 1925 р. в Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), націонал-демократи зосередили у своїх руках керівництво політичним, культурним та господарським життям краю до осені 1939 р.

Незважаючи на величезну роль, яку відіграло УНДО у суспільно-політичному житті західноукраїнських земель 1925–1939 рр., наукове вивчення його історичного досвіду розпочалось лише в роки незалежності. За останні два десятиріччя з'явилося кілька наукових праць, що висвітлюють діяльність партії на різних етапах. Це – роботи І. Соляра¹, М. Кугутяка², І. Скочиляса³, польського дослідника Р. Томчика⁴. Проте, питання участі УНДО в організації Всеукраїнського національного конгресу (ВУНК) ще не стало предметом детального наукового дослідження.

Тому у даній статті зроблена спроба на основі архівних матеріалів і тогочасної преси заповнити цю прогалину. Зокрема: охарактеризувати причини, що спонукали до згуртування національно-демократичних сил

¹ Соляр І. Українське національно-демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925-1928). – Львів. – 1995. – 70 с.

² Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918-1929). Т.1. – К. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 536 с.; Кугутяк М. Українське національно-демократичне об'єднання: активізація діяльності, посилення громадсько-політичних впливів (1928-1930 рр.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ. – 1999. - №3. – С. 24-34.

³ Скочиляс І. Повітовий комітет УНДО у суспільно-політичному житті Борщівщини середини 20-х – кінця 30-х рр. ХХ ст. – Львів. – 1995. – 56 с.

⁴ Tomczyk R. Ukraińskie zjednoczenie narodowo-demokratyczne (1925-1939). – Szczecin: Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, 2006. – 336 s.

Західної та Східної України; простежити процес підготовки та організації ВНУК; визначити місце і роль УНДО у даному процесі та значення ідеї скликання Конгресу для української нації.

До згуртування розпорошених національно-демократичних сил Західної України в першій половині 1930-х рр. спричинилися події, що відбувалися на радянській Україні. Винищення мільйонів українців голодовою політикою Москви глибоко зворушило серця західних українців. Наступ чужих сил на саме життя українського народу пробудив між українцями різних політичних напрямків бажання консолідації для оборони буття і розвитку нації. У зв'язку з цим в середині 1933 р. в середовищі української еміграції в Празі виникла ідея скликання Всеукраїнського національного конгресу.

Акція на скликання ВУНК розпочалася 15 липня 1933 р. статтею в газеті „Діло” під назвою „Всеукраїнський національний конгрес”, приводом до написання якої були жахливі відомості про голодомор на радянській Україні. „Те, що робиться на Великій Україні, – писала газета „Діло”, – як пожежа, як вогнена заграва мусить притягнути увагу цілої Української Нації і кожного українця по цілій земній кулі. Загибає нація! Це вже сьогодні не істерична фраза, не декламація – це грізний, але реальний факт. Для нас прийшла хвиля, коли мусить підвестись увесь народ, мусить встати ціла українська нація. Прийшов час скликати Всеукраїнський Світовий Національний Конгрес. Мусять зійтися представники українців з цілої земної кулі, щоби обміркувати свою долю, в першу чергу страшний стан своїх братів на Великій Україні”.

У статті пропонувалося створити у всіх центрах українського життя окремих країв і держав – Львів, Чернівці, Ужгород, Прага, Париж, Берлін, Нью-Йорк і т.д. – ініціативні місцеві комітети, які були би виконавчими органами у підготовці ВУНК на місцях, а у Львові – Генеральний секретаріат, який би здійснював керівництво підготовкою Конгресу, налагоджуючи зв'язки з українцями цілого світу. У статті наголошувалося,

що Конгрес не повинен бути справою лише фахових політиків, у ньому повинні були взяти участь представники церкви, культурно-освітніх та економічних установ і організацій⁵.

Публікуючи цю статтю, редакція газети зробила примітку, що подає її для дискусії і на майбутнє буде друкувати відгуки громадян стосовно даної справи. В результаті, як повідомляла газета „Діло”, ідея скликання ВУНК зацікавила українське громадянство і знайшла відгуки на сторінках преси: на 5 січня 1934 р. було надруковано 80 статей і заміток у 24-х українських та 4-х закордонних періодичних виданнях⁶.

14 серпня 1933 р. на сторінках „Діла” з’явилося повідомлення про те, що у Празі постала ініціативна комісія (поки що у неповному складі) для підготовки скликання ВУНК, яка розпочала переговори з окремими представниками політичних партій, громадськими та культурними діячами на еміграції⁷.

З метою об’єднання зусиль українських політичних партій та громадських організацій 1 січня 1934 р. на засіданні Народного комітету УНДО підтримало ідею скликання ВУНК, взяло ініціативу у свої руки та доручило УПР зайнятися підготовчою роботою у цій справі⁸. У прийнятій постанові наголошувалося, що з огляду на важке становище українського народу на всіх землях, постала категорична вимога об’єднання та консолідації всіх українських національних сил і політичних угруповань незалежно від поставлених загальнонаціональних завдань. Була створена окрема комісія, яка мала на меті налагодити зв’язки з усіма українськими політичними партіями та угрупованнями як в краї так і за кордоном. 28 лютого на засіданні виконавчої партії В. Мудрий та Л. Макарушка, які перебували за кордоном, склали звіт про зустрічі із закордонними

⁵ Всеукраїнський Національний Конгрес // Діло. – 1933. – 15 липня. – С.1.

⁶ Українська преса про Всеукраїнський Національний Конгрес // Діло. – 1934. – 5 січня. – С.3.

⁷ Всеукраїнський Національний Конгрес. Що таке ініціативна комісія в Празі? // Діло. – 1933. – 18 серпня. – С.2.

⁸ Народний комітет. Засідання Народнього Комітету УНДО дня 1 січня 1934 р. у Львові // Діло. – 1934. – 4 січня. – С.1; Народний комітет. Постанови Народнього Комітету УНДО з дня 1 січня ц.р. // Діло. – 1934. – 13 січня. – С.2.

політичними групами, які позитивно поставилися до ідеї скликання ВУНК⁹.

На платформі боротьби на захист нації, за відновлення соборної самостійної Української держави відбулося поступове зближення різних політичних партій. На програму Всеукраїнського національного конгресу погодились західноукраїнські політичні партії – УНДО, Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП), Українська соціал-демократична партія (УСДП), Українська народна обнова (УНО) та три партії з радянської України – Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР), Українська радикально-демократична партія (УРДП) та Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП)¹⁰.

Цілий рік тривала підготовча робота: у краї та закордоном відбулася низка важливих і тривалих нарад і зустрічей, на яких обговорювались і узгоджувались програмні тези щодо ВУНК. Протягом листопада-грудня 1934 р. відбулося кілька засідань Підготовчої комісії за участю представників від партій-ініціаторів скликання ВУНК. Так, 24 вересня в приміщенні газети „Нова зоря” (друкований орган УНО) на засіданні Підготовчої комісії тривала дискусія над „Проектом загальних напрямних у справі ВУНК”. Було вирішено гаслом Конгресу проголосити ідею соборності всіх українських земель¹¹.

26 вересня тривала дискусія над питанням участі в Конгресі лише демократичних партій чи також тих, що не визнають демократії, як форми правління. М. Стахів (УСРП) заявив, що участь братимуть всі українські партії, які погоджуються з тезами національної консолідації, а отже і з засадами соборності, самостійності і принципами такого державного ладу, при якому влада встановлювалась би з волі народу і була відповідальною перед представниками народу; а також була виключена будь-яка система

⁹ В справі Всеукраїнського Національного Конгресу. Засідання ексекютиви УНДО // Діло. – 1934. – 3 березня. – С.1.

¹⁰ Левицький Д. За консолідацію українських національних сил // Діло. – 1935. – 2 січня. – С.1.

¹¹ Центральний державний історичний архів, м.Львів (далі – ЦДАУ, м. Львів). – Ф.359. – Оп.1. – Спр. 381. – Арк. 1-6.

політичного терору та насильства одних класів чи станів над іншими¹².

3 жовтня обговорювались питання про основні напрямки роботи Конгресу, зокрема наголошувалось, що „головне його вістря мусить бути звернене проти СРСР”. Л. Макарушка запротестував проти участі в Конгресі партії Д. Паліїва, оскільки „вона йде на розбиття УНДО і є шкідливою”¹³. На засіданні Підготовчої комісії 17 жовтня тривало обговорення питання про те, чи братимуть участь в Конгресі культурно-освітні товариства та економічні установи і організації, оскільки Конгрес є політичним. Л. Макарушка та О. Назарук висловилися за те, що Конгрес не мусить бути чисто політичним, а національним, який би охоплював „цілість нашого життя”¹⁴.

30 листопада на порядку денному Підготовчої комісії були статті члена УНДО І. Кедрина-Рудницького на тему ідеології, політики і тактики УНДО під назвою „Українська парламентська репрезентація на порозі нових завдань”. Д. Левицький заявив, що партія не має відношення до його публікацій і не бере на себе за це ніякої відповідальності. Також запропонував Підготовчу конференцію скликати 24-29 грудня 1934 р. Щодо місця проведення Конгресу, то було запропоновано – Львів, Гданськ, або – Швеція чи Данія¹⁵. На двох останніх засіданнях Підготовчої комісії обговорювались організаційні питання стосовно передконгресової конференції, роботу якої було вирішено розпочати 24 грудня за участю представників від семи вище згаданих політичних партій¹⁶.

Таким чином, підготовча робота увінчалася частковим успіхом – конференцією, яка відбулася 24-28 грудня 1934 р. у Львові. В ній взяли участь такі кандидати від українських політичних партій: УНДО – Д. Левицький, В. Мудрий, О. Луцький, М. Рудницька, Л. Макарушка; УСДП – В. Старосольський, П. Буняк, І. Квасниця; УНО – О. Назарук, Р. Гайдук, І. Дурбак, С. Годований, П. Кравець; УПСР – Н. Григор’їв; УРДП –

¹² ЦДІАУ, м. Львів. – Ф.359. – Оп.1. – Спр. 381. – Арк. 10-16.

¹³ ЦДІАУ, м. Львів. – Ф.359. – Оп.1. – Спр. 381. – Арк. 19-20.

¹⁴ Там само. – Арк. 21.

¹⁵ Там само. – Арк. 23-24.

¹⁶ Там само. – Арк. 25-26.

К. Мацієвич; УСДРП – І. Мазепа¹⁷. 26 грудня представники названих політичних партій засудили «всяку систему терору, як засіб політичної боротьби і як засіб державного правління» та висловили рішучий протест проти свідомого винищування українського населення більшовицькою Москвою¹⁸.

Під час роботи конференції було створено три комісії: програмова (резольюційна) – займалася підготовкою програмних тез; організаційна – вирішувала, хто прийматиме участь у Конгресі; технічна – займалася обговоренням та вирішенням часу, місця проведення Конгресу та необхідними коштами¹⁹.

Після тривалих дискусій та обговорень представники семи українських політичних партій однодумно визнали потребу консолідації національних сил та скликання Всеукраїнського національного конгресу. На конференції були складені загальні політичні програмні тези, з якими погодилися всі присутні, і сформована загальна схема організації Конгресу.

З приводу грудневої конференції, голова УНДО висловився так: „Вже сама конференція семи українських політичних партій має велике значення у житті українського народу. Це вперше – бодай за нашої пам’яті – зійшлися партії, які на Великій Україні і в нас, на землях, що входили до колишньої Австро-Угорщини, мають свою велику традицію. Вони творили і розвивали цілість нашого національного життя, вони творили й кермували великим національним зривом у 1917-1919 рр., вони й сьогодні творять ядро організованої національної думки й несуть у переважній частині відповідальність за теперішнє і майбутнє українського народу”²⁰. Д. Левицький покладав великі надії на ВУНК, на якому зійшлись би „всі досі розпорошені політичні партії та поодинокі діячі з усіх частин світу, щоби обговорити теперішнє положення та вказати шлях, яким має йти цілий

¹⁷ Там само. – Арк. 154; Конференція українських політичних партій у справі Національного конгресу // Новий час. – 1934. – 31 грудня. – С.3.

¹⁸ Протест українських політичних партій проти терору на Східній Україні // Новий час. – 1934. – 29 грудня. – С.1.

¹⁹ ЦДІАУ, м. Львів. – Ф.359. – Оп.1. – Спр. 381. – Арк. 41-42.

²⁰ Левицький Д. За консолідацію українських національних сил // Діло. – 1935. – 2 січня. – С.1.

український народ без огляду на кордони, щоби здійснити своє національне і політичне право”. Д. Левицький називав грудневу конференцію „великою історичною подією”, „першою фазою” на шляху консолідації українських національних сил і наголошував, що необхідно докласти великих зусиль, „великої посвяти, терпеливості і доброї волі” свідомих українських громадян, щоби другу фазу – скликання ВУНК – довести до логічного завершення²¹.

З великим захопленням відгукнувся про підготовчу конференцію В. Мудрий. „Ця конференція, – писав він у „Ділі”, – це зірка на нашому політичному небосклоні, що заповідає схід сонця, що віщує перемогу світла над темрявою і тому нею треба дорожити, її треба почитати, захищати і плекати, щоби не втратила ні одного промінчика зі свого саява”²².

У програмних тезах, прийнятих 27 грудня, наголошувалось на потребі консолідації національних сил та скликанні ВУНК для спільного розгляду і вирішення низки загальнонаціональних питань. Метою Конгресу проголошувалась координація українських зорганізованих сил для боротьби за життєві інтереси українського народу та маніфестація їх консолідації на міжнародній арені. У програмних тезах йшлося про основні завдання ВУНК: „Проголошення волі українського народу до відновлення власної державності, вияснення становища українського народу на українських землях і намічення шляхів національної праці і організації; протест проти варварської політики російських більшовиків на Великій Україні”²³.

Спільними зусиллями національно-свідомих сил українських земель проголошувалось гасло ”відновлення Української держави на засадах самостійності, соборності і демократії з її історичною столицею в місті Києві”. Проголошувана Українська держава мала бути організована як правова держава з гарантією громадянських прав і свобод: „політичної рівності всіх громадян, їх особистої, політичної, релігійної свободи, свободи преси й організації, виключаючи насильство... і всякий терор як засіб

²¹ Левицький Д. За консолідацію українських національних сил // Діло. – 1935. – 2 січня. – С.2.

²² Мудрий В. Різдво Христове Зірка на політичному українському небосклоні // Діло. – 1935. – 5 січня. – С.1.

²³ ЦДІАУ, м. Львів. – Ф.359. – Оп.1. – Спр. 381. – Арк. 43 зв.

державного правління і політичної боротьби”²⁴.

28 грудня були прийняті організаційні і технічні постанови щодо підготовки та проведення Конгресу. У ньому мали брати участь українські політичні партії, які погоджуються із запропонованими програмними засадами, представники громадських організацій, а також українські послы і сенатори. З метою подальшої організації, підготовки та скликання ВУНК був створений Підготовчий конгресовий комітет (ПКК), до складу якого входили по одному делегатові від чотирьох краєвих політичних організацій, та технічний секретаріат для безпосереднього керівництва Конгресом. У Празі також діяла філія ПКК. Завданнями ПКК були: координація діяльності українських політичних угруповань та організацій як у краї так і на еміграції; інформування світу про становище українських земель. ПКК у порозумінні з філією у Празі вирішував всі справи щодо складу представників на Конгрес, порядку денного, змісту рефератів, тексту постанов і резолюцій. Проведення ВУНК планувалося не пізніше вересня 1935 р. у Львові або Гданську²⁵.

Протягом січня-червня 1935 р. ПКК провів 18 засідань у справі підготовки Конгресу. Було намічено план роботи технічного секретаріату, виготовлено запрошення для українських установ та організацій на участь у підготовчій передконгресовій роботі²⁶.

Тим часом відбулася подія, яка загальмувала процес підготовки та організації ВУНК на невизначений час. Це – промова голови УНДО на засіданні сейму 5 лютого 1935 р., яка стала черговим кроком до порозуміння з польським урядом. Під час промови Д. Левицький відкрито висунув вимогу територіальної автономії українських земель з власним сеймом, адміністрацією, судівництвом, шкільництвом і територіальним військом. Він дав зрозуміти, що його партія готова припинити боротьбу з польською владою за ціну „утворення в межах польської держави П’ємонту для українських визвольних змагань”. У промові Д. Левицький обережно

²⁴ Там само. – Арк. 43.

²⁵ ЦДІАУ, м. Львів. – Ф.359. – Оп.1. – Спр. 381. – Арк. 44 зв.; Всеукраїнський національний конгрес // Рудницька М. Статті. Листи. Документи. – Львів, 1998. – С.209.

²⁶ ЦДІАУ, м. Львів. – Ф.359. – Оп.1. – Спр. 381. – Арк. 104-105.

висловив надію на інтервенцію західних держав проти СРСР. Питання соборності українських земель відсувалося на другий план: „наше найвище політичне право скоріше здійснить український народ не через об'єднання, а через створення власної держави. Цю державу ми можемо і мусимо будувати в Києві, і при допомозі держав Центральної і Західної Європи”²⁷. Фактично пропонувався компроміс з польським урядом на антирадянській платформі.

Виступ голови УНДО викликав хвилю критики на адресу УНДО з боку повітових організацій УНДО та інших політичних партій. Так, на засіданні ПНК УНДО 12 березня 1935 р. в Долині на Станіславщині більшість його членів вважала, що промовою Д. Левицького «заломано ідеологію УНДО», і що УПР не повинна йти на ніякі компроміси, не шукати легшого шляху, а боротися за права українського народу прямо і відверто²⁸. Газета „Діло” з цього приводу надрукувала редакційну статтю під назвою „Українська непоправність: ставка на міжнародного коня...”, в якій перелічувалися причини, що вплинули на зміну політики УНДО: „Стабілізація польської державності, яка знайшла свій яскравий вислів... у польсько-німецькому пакті (липень 1932 р.); дикий терор проти усіх проявів українського життя на Світській Україні; одностайний антиросійський і антикомуністичний фронт цілого краєвого і еміграційного українського громадянства; врешті – гарячкова ошуканка за новими формами європейської рівноваги – це ті чинники, з якими українська політична думка мусіла рахуватися, без огляду на те, чи такі або інші політичні факти були нам приємні чи ні. Ствердження тих об'єктивних фактів поставило перед усіма українцями на землі сущими перший і найважливіший постулат – рятування самої вже фізичної екзистенції народу на його осередніх землях, та пору з тим журбу за такий інший осередок українського життя, який міг би перейняти знову роллю національного піємонту”²⁹.

²⁷ Українці як чинник внутрішньої та закордонної політики. Промова Голови УПР Д. Левицького на пленумі сойму 5 лютого 1935 р. // Діло. – 1935. – 7 лютого. – С. 2; ЦДІАУ, м. Львів. – Ф.344. – Оп.1. – Спр.409. – Арк. 7-8.

²⁸ Biblioteka Narodowa, Warszawa. – Мф. 71751. – S.16.

²⁹ Українська непоправність: ставка на міжнародного коня... // Діло. – 1935. – 14 лютого. – С.1.

Протягом лютого-березня 1935 р. проводом УНДО робилися останні спроби продовжити почату справу щодо скликання Конгресу. На засіданнях Народного комітету 27 лютого і 2 березня були прийняті постанови доручити проводові партії «продовжувати підготовчу роботу щодо організації ВНУК аж до успішного її завершення»³⁰.

Проте, у відповідь на виступ голови УНДО, 1 квітня ПКК відмежувався від його заяви, оскільки вона була виголошена без попереднього погодження з ПКК і порушувала основні принципи програмних тез грудневої конференції. Як пізніше наголошував Н. Григор'їв, промова Д. Левицького, в якій він від „імені українського народу” проголосив вимогу територіальної автономії для українських земель у складі Польщі „виглядала як зречення із засади соборности”³¹.

За таких умов ПКК видав декларацію, в якій засудив такий крок голови УНДО: „Він (Д. Левицький) виголосив промову у польському сеймі перед чужинцями, а не вважав за необхідне повідомити своїх товаришів – членів ПКК, котрі на Конгресі мають проголошувати волю народу”. Згідно програмних тез, він не мав права проголошувати таку декларацію навіть від імені своєї партії, не погодивши її з ПКК, а тим більше від імені українського народу, який представляють більше політичних партій, аніж ті, що входять до ПКК і, які не уповноважували Д. Левицького до проголошення такої заяви. Таким чином, голова УНДО своєю декларацією порушив усі принципи роботи ПКК, тому «ПКК не погоджується з її змістом, від неї відмежовується і відповідальності за неї не несе». У такій ситуації подальша підготовка ВУНК ставала неможливою аж до часу проведення нової конференції для обговорення політичних тез конгресу³². 15-16 червня 1935 р. на еміграції відбулася друга підготовча конференція, на якій ПКК вкотре оголосив про відмежування від виступу Д. Левицького. Проведення Конгресу планувалося

³⁰ Народа Народного Комітету УНДП // Новий час. – 1935. – 5 березня. – С.4; Постанови Народного Комітету Українського національно-демократичного об'єднання // Новий час. – 1935. – 7 березня. – С.4.

³¹ ЦДІАУ, м. Львів. – Ф.359. – Оп.1. – Спр. 381. – Арк. 118-120.

³² Там само. – Арк. 196-198.

на лютий-квітень 1936 р., а на листопад 1935 р. – ще одна підготовча конференція³³.

Проте, вже на кінець 1934 р. посилювалися міжпартійні суперечності. 29-30 грудня 1934 р. у Львові відбувся з'їзд делегатів УСРП, УСДП, УСДРП і УПСР, на якому було створено український соціалістичний блок, «як перший етап повного об'єднання українського соціалістичного руху»³⁴:269]. Після укладення угоди між УНДО та польським урядом (травень-липень 1935 р.) підготовка Конгресу була уповільнена. Прагнення більшості провладу УНДО до порозуміння із польським урядом, участь УНДО та УНО у виборах вересня 1935 р. до польського парламенту – усе це паралізувало діяльність підготовчого комітету.

Отже, з метою об'єднання зусиль українських політичних партій та громадських організацій УНДО підтримало ідею скликання ВУНК та провело певну підготовчу роботу. Проте, завершенню початої справи перешкодила еволюція політичної платформи партії у напрямку порозуміння з польським урядом. Не зважаючи на те, що проведення ВУНК було перекреслене угодовською акцією нового керівництва УНДО, все ж співпраця різних українських політичних сил в краї і за кордоном сприяла згуртуванню і мобілізації всіх здорових творчих сил на захист корінних інтересів нації.

³³ ЦДІАУ, м. Львів. – Ф.359. – Оп.1. – Спр. 381 – Арк. 126-127.

³⁴ Створення Українського соціалістичного блоку // Новий час. – 1935. – 20 січня. – С.3; Васюта І. Політична історія Західної України (1918-1939). – Львів: Каменяр, 2006. – С. 269.